

İspanyol Edebiyatı Altın Çağı'nda Türk İmajı ve Duyum Edebiyatı*

Emilio Sola Castaño**

çeviren Kübra Sarı Seo Lecoq***

Öz

Bu makalede, İspanya'nın Altın Çağı'nda çoğu zaman yaşanmış olaylara ve bazen de duyumlara dayalı olarak çizilen ve genellikle olumsuz bir tablo oluşturan Türk imajı konusu işlenecektir. Bilindiği gibi Hristiyan dünyasında öteki olarak algılanan Türkler, Orta Çağ Avrupa'sında barbar ve amansız düşman olarak nitelendirilmiştir. Tarihi süreçte sık sık karşı karşıya gelen Türkler ve İspanyolların durumu birçok İspanyol yazarın eserine de yansımıştır. Bu makalede klasik İspanyol yazarların Türk dünyasına bakışlarına yer verilecek, özellikle Cervantes'in Türkler hakkındaki objektif tavrına dikkat çekilmeye çalışılacaktır. Aynı şekilde, İspanyol ve Türklerin paralellik arz eden durumları birtakım örneklerle açıklanacaktır. Birçok klasik dönem İspanyol yazarın eserlerini ele alarak daha geniş bir perspektiften bu dönemde ki Türklerle bakış açısını yansıtması açısından bu makalenin Türkçeye çevrilmesinin önemli olduğu düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Öteki, duyum edebiyatı, Türk imajı, altın çağ, Miguel de Cervantes.

* Bu makalenin İspanyolca aslının künye bilgisi şu şekildedir: Emilio Sola Castaño, "La imagen del turco en la literatura hispánica del Siglo de Oro y la literatura de avisos", *Mitificadores del pasado, falsarios de la Historia. Historia Medieval, Moderna y de América*, Argitbalpen Zerbitzua Servicio Editorial, 2009, pág. 109-123.

** Prof. Dr., Alcalá Üniversitesi, Madrid/İspanya, emilio.sola@uah.es

*** Dr., Madrid Autónoma Üniversitesi İspanyol Dili ve Edebiyatı Bölümü, Madrid/İspanya, kub-rasari@gmail.com

The Turkish Image in Spanish Literature of the Golden Age and The Rumour Literature

Abstract

In this article, the issue of Turkish image which was based on sometimes rumours and mostly the events that happened in the Golden Age of Spain –and also usually appears as a negative image- will be discussed. As it is known, the Turks, who were perceived as “the other” in the Christian world, have been described as barbarian and relentless enemies in Medieval Europe. The situation of the Turks and the Spaniards, who often confronted with each other throughout history, was reflected in the work of many Spanish writers. In this article, the classical Spanish writers’ views about the Turkish world will be discussed and especially objective attitude of Cervantes towards the Turks will be emphasized. Furthermore, parallel cases of the Spanish and Turks will be explained with some examples. Furthermore, parallel cases of the Spanish and Turks will be explained with some examples. It is thought that it is important to translate this article into Turkish as it reflects the viewpoint about Turks in this (i.e. classical) period from a wider perspective by referring to the Works of many classical period Spanish writers.

Keywords: The Other, rumour literature, Turkish image, golden age, Miguel de Cervantes.

I

Altın Çağ'ın klasik İspanya'sında, baş düşman, kâfir ya da Muhammedî olarak nitelendirilen veya Berberi, Magripli ve Muladilerle¹ bağdaştırılan Türklerin kötü imajı çok nettir. Albert Mas, Soledad Carrasco Urgoiti ve Miguel Ángel de Bunes bu konuyu ayrıntılı olarak ve büyük bir bilgelikle ele almışlardır. Medeni Hristiyanın, özellikle İspanya'daki Ortodoksların ve Romalı Katolik Hristiyanların üstünlüğü karşısında Türkler "öteki" diye nitelendirilirler.²

XV. yüzyılda denizcilerin ve şövalyelerin dünyasında ortaya çıkmaya başlayan bu imaj, esas olarak XVI. yüzyılda şekillenmiştir. Aslında bu durumun çok daha önce Muntaner'in Doğu'daki Katalan Almogovar birliklerinin maceraları hakkındaki hikâyeleri ya da en klasîği Marco Polo olan İtalyan öyküleriyle, özellikle 1453'te İstanbul'un Türkler tarafından fethinden sonra başladığı da söylenebilir. Bütün bunlar edebiyata kâh *Tirante el Blanco* eliyle kâh *Orlando Destanları* gibi Türk ve Berberi karakterlerin büyük ölçüde betimlendiği eserlerle girmişlerdir.³

XVI. yüzyılda Osmanlı-Habsburg arasında denizde ve Tuna Nehri'nde süren daimi mücadele, zaten kötü olan Türk imajını daha da kötüleştirmiş, hatta onların barbar olarak itham edilmesine kadar varmıştır:

*Cervantes edebiyatında, tam olarak belirtmek gerekirse Persiles ve Sigismunda'da -bu bizi hem bu konuda hem de ileriki çalışmalarda ilgilendirecek nitelikte bir metindir- barbar kavramının tanımı; acımasız, ahlaksız, inançsız ve kanunsuz insan, yani herhangi bir dine bağlı olanların tam aksi, aynı zamanda çatışan farklı dinlerin -Musa, İsa ya da Muhammed- çok ötesinde, dolayısıyla uzlaştırıcı olarak verilmiştir.*⁴

Yapılan olumsuz propagandalar neticesinde Türklerin şeytanlaştırılma süreci, esasında İspanyolların Avrupa'daki Habsburguların siyasetleri ve baskıcı tutum-

- 1 Muladi, Ortaçağ boyunca Endülüs bölgesinde yaşamış sonradan Müslüman olan İspanyol gruba verilen isimdir (Ç.N.).
- 2 Bkz. Mas, Albert, *Le Turcs dans la littérature espagnole de Siecle d'Or*; Centre de Recherches Hispaniques, 2 vols., Paris, 1967. Carrasco Urgoiti, Maria Soledad: "El moro de Granada en la literatura", *Revista de Occidente*, Madrid, 1956, Granada, 1989. Bunes Ibarra, Miguel Ángel de, *La imagen de los musulmanes y del Norte de África en la España de los siglos XVI y XVII. Los caracteres de una hostilidad*, CSIC, Madrid, 1989.
- 3 Ramón Muntaner'in *La Crónica catalana* adlı eseri Antonio de Bofarull tarafından İspanyolca olarak yayımlanmıştır (Barcelona, 1860). Ludovico Ariosto'nun *Del Orlando Furioso* adlı eseri José María Micó'nun çift dilli versiyonundan bakılabilir, Ediciones Espasa, Madrid, 2005; ve *Tirant lo Blanc*'ın İspanyolca versiyonu Joanot Martorell ile Marti Joan de Galba tarafından yapılmıştır, Alianza Editorial, Madrid, 2005.
- 4 Cervantes'in eserleri okuyucuya kolaylık olması için *Obras Completas* (Bütün Eserleri) olarak derlenmiştir, edic. Castalia, de Florencia Sevilla, Madrid, 1999. Bkz. Sola, Emilio: "Cervantes y el Islam. Sin la luz de la fe", *Cervantes Enstitüsü Yıllığı*, *El español en el mundo*, Madrid, 2004.

larının sonucu olarak kendilerinin yaşadıklarından çok farklı değildir. Bu durum Arnoldson tarafından detaylı bir şekilde anlatılmış, Julián Juderías ve Ricardo García Cárcel tarafından da iyi bir biçimde sentezlenmiştir.⁵ Genel olarak İtalya ve Protestan Almanya'dan Flandra Kontluğu ve İngiltere'ye kadar uzanan siyasi propaganda, İspanyolları da tıpkı Hristiyan dünyasının Türklere yaptığı gibi lanetlemiş, onları yağmacılık ve sapıklıkla suçlamıştır. Bu ön yargılar öyle bir noktaya varmış ki, dönemin İspanyol tiyatrosunda reis ya da Türk yeniçeri, sultan veya Müslüman kral nasıl betimleniyorsa İngiliz dramasındaki İspanyol şövalye ya da Commedia Dell'arte'deki şamatacı da aynı şekilde betimlenir olmuştur.

II

Bütün bunlar XVI. yüzyılın ikinci yarısında olgunluğa erişen uzun ve laik bir sürecin meyvesidir. Şimdi edebiyat derslerinde hepsini görmemize imkan olmayan, çok sayıda zengin edebi eserin üretildiği, Cervantes'in *Demir Yüzyıl* olarak nitelendirdiği Altın Çağ bugün klasik kültürümüzü, en önemli uluslararası cazibe merkezi haline getirmiştir. Bu edebi eserler acıklı yaşam öyküleri olan yazarlara aittir ve bunların çok büyük bir kısmı da yaşanmış hikayelerdir. López de Gómara⁶ veya Pedro Barrantes Maldonado⁷ gibi eğitilmiş vak'anüvisler mesleki tutkuyla yazmış olsalar da aslında yazarların birçoğu tam anlamıyla aksiyon adamlarıydı. Aynı zamanda edebiyata büyük bir yatkınlıkları ve muazzam kültürel eğitimleri olan bu şahsiyetler – Luis del Mármol⁸, Diego de Torres⁹, Antonio de Sosa/Diego de Haedo¹⁰, er Diego Suárez¹¹ veya azad edilmiş bir köle olan

5 Arnoldson, Sverker, *La Leyenda Negra. Estudio Sobre sus origenes*, Goteeborg, 1970. 1914'te yayımlanan Juderías, Julián: *La Leyenda Negra*'nın bir çok yeni baskısı mevcuttur örneğin edit. Swan, Madrid, 1986. García Cárcel, Ricardo: *La leyenda Negra. Historia y opinión*. Madrid, 1992.

6 López de Gómara, Francisco, *Guerras del mar del Emperador Carlos V*, M.A. de Bunes ve N.E. Jiménez tarafından yayına hazırlanmış, Madrid, 2000.

7 Barrantes Maldonado, Pedro, *Diálogo entre Pedro Barrantes Maldonado y un caballero extranjero*, Alcalá de Henares, 1566. 1540 yılında Türklerin Cebeli Tarık saldırısını konu alan eser, akademisyen Ana Carabias tarafından çalışılmaktadır.

8 Mármol Carvajal, Luis, *Descripción general de África*, 2 cilt, Granada, 1573. I. cildin farklı nüshaları mevcuttur, CSIC, Madrid, 1953.

9 Torres, Diego de, *Relación del origen y suceso de los Xarifes*, düzenleme M. Garcia Arenal, Ediciones Siglo XXI, Madrid, 1980.

10 Haedo, Diego de, *Topographia e historia general de Argel*, (3 cilt), düzenleme I. Bauer y Landauer, Sociedad de Bibliófilos españoles, Madrid, 1927-1929. Antonio de Sosa'nın yazarlığı için bkz. Camamis, George, *Estudios sobre el cautiverio en el Siglo de Oro*, Ed. Gredos, Madrid, 1977.

11 Suarez Montañés, Diego, *Historia del maestre último que fue de Montesa y de su hermano don Felipe de Borja. La manera como gobernaron las plazas de Orán y Mazalquivir, reinos de Tremecén y Ténez*, düzenleme Miguel A. de Bunes Ibarra ve Beatriz Alonso Acero, Institució Alfons el Magnanim, Valencia, 2004.

Diego Galán¹²- geride bizzat kendi hayatlarından kesitler aktardıkları çok değerli edebi eserler bırakmışlardır. Eserlerin büyük bir kısmı yazarların ölümüne hatta çok uzun yıllar sonrasına kadar basılmamıştır.

Bu dönemde İslam-Hristiyan, başka bir deyişle Habsburg-Osmanlı sınırını çok iyi bilen yazarların hepsi, metinlerini bir haber edasıyla hazırlamışlardır. Bu nedenle ben habere dayalı bu edebiyat türünü *duyum edebiyatı* olarak nitelendirmeyi tercih ediyorum¹³. Jesús Ibáñez'e¹⁴ göre o dönemki geleneksel anlamıyla *haber*, yöneticinin karar almadaki belirsizliğinin azaltılmasını sağlamaktadır. Gazetecilik gibi modern haber servislerinin kaynağını oluşturan bu bilgilerin gazete-lerde yer bulmaları da yine aynı dönemde gerçekleşmiştir.¹⁵

III

Sınırın diğer tarafında bulunan *öteki* hakkında bilgi veren *duyum* ya da *sınır* edebiyatı çoğu zaman doğal bir şekilde kendiliğinden ortaya çıkar. Öteki, yani sınırın ötesindeki hakkında yazılan eserlerin temsilcisi kabul ettiğimiz bu edebiyat türündeki *anlatılar* sınırın canlı ortamında yaşayan öykücünün ya da şahitlerin hikâyeleri veya tanık ifadelerine dayandıkları için verilen bilgilerin doğruluk payının yüksek olduğu kabul edilir.

Anlatı, maksadı haber olan bu edebiyat türünün temel taşı olarak kabul edilebilir. XVI. yüzyıl boyunca Katolik monarşinin –diğer monarşiler, prenslikler ya da cumhuriyetler de dâhil- yönetim kâtiplikleri *anlatıyı* imparatorluk sisteminde insanlara ulaştırmak için propaganda amacıyla kullanmışlardır.¹⁶

Günümüzde, öncü gazetecilik olarak kabul edilen *olaylar anlatımı* başlı başına bir akademik uzmanlık alanıdır ve popüler yayıncılık dünyasında yerini almıştır. Ancak *duyum* ya da *sınır* edebiyatının muhtelif el yazmaları, gerçeklik ve anlatım bakımından bunları gölgede bırakacak kadar zengindir: Levant haberleri, Venedik haberleri, donanma ya da İstanbul haberleri vs.

12 Galán, Diego, *Cautiverio y trabajos*, düzenleme M. Serrano y Sanz, Sociedad de Bibliófilos españoles, Madrid, 1913. Galán, Diego, *Relación del cautiverio y libertad de Diego Galán*, düzenleme M. A. De Bunes y M. Barchino, Diputación de Toledo, 2001.

13 Bkz. Sola, Emilio, *Los que van y vienen. Información y fronteras en el Mediterráneo clásico del siglo XVI*, Universidad de Alcalá, Alcalá, 2005. Yine aynı yazarın, *Literatura de avisos. Historia y literatura de la frontera. Encuentro de civilizaciones (1500-1750)*. *Informar, narrar, celebrar*, Universidad de Alcalá, SIERS y univ. Degli Studi di Cagliari, Alcalá, 2003.

14 Ibáñez, Jesús, *A contracorriente*, Ed. Fundamentos, Madrid, 1997, s. 423-424.

15 Bkz. Diaz Noci, Javier, *El nacimiento del periodismo vasco. Gacetas donostierras de los siglos XVII y XVIII*, Sociedad de Estudios Vascos, San Sebastián, 2003. Navarro Bonilla, Diego, *Los archivos del espionaje. Información, razón de estado y servicios de inteligencia en la monarquía hispánica*, Ed. Caja Duero, Salamanca, 2004.

16 Bkz. Étienvre, J.P., “Entre relación y carta: los avisos”, *Actas del I coloquio internacional sobre Las relaciones de sucesos en España (1500-1750)*, SIERS, Alcalá de Henares, Alcalá, 1996.

Gerçeğin sadık yansımaları olmayı amaçlayan haber anlatımlarına çok nadir durumlarda metin yazarının kendi fikri karışır.

O dönemde duyum ve söylem hakkındaki bariz itiraflar konusunda, 1955'te Venedik büyükelçisi Diego Hurtado de Mendoza'nın yerine gelen Francisco Vargas'ın bir sözünü çok beğenirim, Türk gemilerinin hazırlık ve tasarımları hakkındaki çeşitli görüşleri ortaya koyduktan sonra bunları söylemler olarak nitelendiriyor ve bunu haberin netliğine ve güvenilirliğine uygun bulmadığını ifade ediyor. Vargas, argümanını şöyle sonlandırıyor: çünkü bunlar söylemdir, bir de bunların zıtları vardır.¹⁷

Bu bilgi yazılı ya da basılı olarak duyurulmadığı için neredeyse hiçbir zaman gizli bilgi olarak kabul edilemez.

IV

Bu bilginin kaynağı olan ticari ve diplomatik ortamlardaki konuşmalar, *ben gördüm* veya *güvenilir bir kaynaktan aldığım bilgiye göre* tabirlerinin güvenilirliği her zaman habercinin, anlatıcının, tanığın, diplomatin ya da casusun hayatları ve kişilikleriyle teminat altına alınır. Aynı zamanda, bu bilgi kaynağından dolayı birtakım aktarım vasıtalarıyla –*strada d'avissi*- sızmaya müsaittir. Bu, özel bir *vox-pop* olarak da adlandırabileceğimiz bir nevi gerçeğin yansımaları ve anlatılması olarak esaret ve savaş hikâyelerinde ya da seyahatname ve benzerlerinde ortaya konulmuştur.

Eğer Altın Çağ edebiyatından bilgi ve duyum edebiyatıyla yakından bağlantılı sembolik bir metin seçmek gerekseydi bu, kimin tarafından yazıldığı hala tartışma konusu olan *Viaje de Turquía* (Türkiye Seyahati) olurdu.¹⁸ (Bir zamanlar İstanbul'da esir düşen Şövalye Ullua Pereira'nın biyografisine bakıldığında en uygun ismin o olduğu görülüyor). Eserin ortaya çıkış tarihi olan 1558, II. Felipe'nin saltanatının başlangıcı ve aynı zamanda Marmol, Torres, Sosa/Haedo vs. gibi yazarların Türkler konusuna belli bir olgunlukla yaklaşılmasını sağlayacak olan çok önemli eserleri üretmeye başladıkları döneme denk gelmesi hasebiyle manidardır.

V

İspanya'da Türklere olan ilgi XVI. yüzyılın otuzlu yıllarının başında canlanmıştır. Bunun nedeni ise Barbaros Hayrettin Paşa'nın Cezayir kayalıklarını alması ve Kanuni Sultan Süleyman'ı Viyana kapılarına yaklaştıran ve Macaristan'ın büyük bir kısmını kontrol altına almasını sağlayan Tuna boyunca yaptı-

17 Francisco de Vargas'ın mektubu (AGS, Sec. De Estado, leg. 1.321, doc. 107 ve 287). Sola, Emilio, "Los que van y vienen", s. 10.

18 Garcia Salinero, Fernando, *Viaje de Turquía*, Ed. Cátedra, Madrid, 1986.

ğı seferlerdir. Napoli yakınlarında bulunan Nocera Piskoposu Paulo Gioavi'nun Orta Çağ İtalyası'nda Türkler hakkında kapsamlı bilgi veren eseri hemen İspanyolcaya çevrilmiştir.¹⁹ Herrera Tordesillas, İspanya'da yüzyılın sonlarına doğru, Fernández Lanza'nın hazırlamış olduğu Türk tarihçesinde, Gioavanni Angiolello'nun kayıp eseri gibi konu hakkında önceden yazılmış eserleri de yeniden ele almıştır.²⁰ Barrantes Maldonado da, Türk tarihi ile ilgili kayda değer bir çalışma yapmıştır ki Ana Carabias, hala bu konu üzerinde çalışmaktadır²¹. Diğer yandan, Miguel Angel Bunes, yüzyıl boyunca ortaya çıkan birçok tarihsel bilgiyi, Gomara'nın eserlerindeki baskısında ortaya koymuştur. Bu serinin en ayrıntılı ele alınanları Francisco de Gomara'nın eserleri, Bunes /Jimenez'in Deniz Savaşları ve XIX. yüzyıla kadar henüz basılmamış olan Barbaros Kardeşlerin Biyografisi'dir.²² Bu eserler âlimler ve saraylılar tarafından bilinmelerine rağmen, daha geniş çevrelere ya da halk kitlelerine kadar, dolayısıyla gerçeğin yansımaları ve anlatılması olarak algılanan *vox-pop*'a ulaşmamıştır.

Türkiye Seyahat'inin başlıca kopyaları, bilgi servisleri konusundaki en eski uzmanlarımızdan Gondomar Kondu'nun kütüphanesinde bulunmaktadır.

VI

Türk akademisyen Özlem Kumrular, XVI. yüzyılın otuzlu yıllarının başında Türkler hakkındaki genel bilgisizliği kaynaklarla ortaya koymuştur.²³ Dolayısıyla bahsini ettiğimiz klasik edebiyat parçalarının yazıya dökülmesinin ve belli bir sistematığe oturtulmasının önemi daha iyi anlaşılıyor. Türklerin siyasi ve askeri yöntemleri, denizlerdeki hâkimiyeti, meziyet ve kusurları, ama özellikle de muharebelerin şiddeti ve sınır gerçeği hakkında en doğru ve hakiki bilgi, gerek Mármol, Torres, Sosa/Haedo gibi basılmış olan gerekse Gómara, Suárez, Galán gibi basılmamış eserlerde yer almaktadır.

Müslümanlığı bırakıp Hristiyan olan Moriskoların gerçek sorun oldukları bir dönemde, anlatılarda sonradan Müslüman olan Hristiyanlar ve Muladiler konusuna önem veriliyordu. Hem Türkler hem de sonradan Müslüman olanlar; aman-

19 Gioio, Paulo, *Commentario de las cosas de los turcos*, Lib. Carlos Amarós, Barcelona, 1543. Navarra'lı Esteban López de Reta tarafından İspanyolca'ya çevrilmiştir. López de Reta, *Embaxada y viajes de Constantinopla y Amasea*, Lib. Carlos Labayen, Pamplona, 1610.

20 Fernández Lanza, Fernando, "La crónica de los turcos, de Antonio de Herrera y Tordesillas, fuente inédita del mundo hispanoturco en el siglo XVI, en España y Turquía, del enfrentamiento al análisis mutuo", I. Türk-İspanyol Buluşması, Ed. Isis, Estambul, 2003.

21 Carabias, Ana, "Turcos contra católicos. Barrantes Maldonado y la deformación interesada de los hechos militares", Revista digital Tiempos Modernos.

22 *Crónica de los corsarios Barbarroja*, en Memorial Histórico Español, vol. VI, Madrid, 1853. Yeni basım *Los corsarios Barbarroja*, Ed. Polifemo, Madrid, 1989.

23 Kumrular, Özlem, *El duelo entre Carlos V y Solimán el Magnífico (520-1535)*, Ed. Isis, Estambul, 2005.

sız düşman, zalim ve barbar olarak Hristiyan sahillerinin en büyük tehdidi olarak görülmeye başlanmıştı. Yazarlar genellikle eserlerinin ön söz, tanıtım ve ithaf kısımlarında bu duruma değiniyorlardı. Bunun en iyi örneklerinden biri Mármol Carvajal'ın eserinin tanıtım metnini yazarken yaptığı Afrika tasviridir. Bu açıklamanın asıl nedeni barış pazarlığı durumunda bilgi sahibi olmak, savaşılmaması gerekirse de düşmanı daha iyi tanımaktır.²⁴ O Afrikalılar –Türk Berberiler de kastediliyor- her zaman dikkat edilmesi gereken düşmanlardır zira daima ‘Avrupa'nın yıkımı’ için uğraşmışlardır.

Los que van y vienen -Gidenler ve Gelenler- kitabında bahsettiğim gibi 1552’de Napoli Valisi Pedro de Toledo yönetiminin sonlarına doğru İtalya’daki düşman tiplemesi; haydut, Fransa yandaşı, Lüterci, sapkın ya da Türk’tü:

Türkler ‘öteki’ nin edebi şekillenmesinde başrolde dir. Türk tehlikesi o dönemi ki ekonomik, insani ve istisnai problemlerin çoğunun asil sebebidir. Bu fitilin ateşlenmesine verilebilecek ve neredeyse tamamen retorik sayılabilecek tipik bir örnek: Intendendose per coşa certa de piu bande –duyumları kastederek- che l’armata del turco sta in ordine per uscire et venire ad damnificare et invadere questo Regno²⁵.

VII

Ancak aşağı yukarı retorik olan bu ifadelerin dışında, detaylı işlenmiş klasik anlatımlarda, rakip veya düşmanla ilgili daha gerçekçi –*insani*- bir canlandırma mevcuttu. Hatta Gómara gibi, Barbaros Hayrettin’i döneminin en büyük kapitanlarından biri olarak gösterecek kadar aşırıya kaçanlar bile vardı. Barbaros’un yaşam öyküsünü çok iyi bilen yazar Hernán Cortés’in zihninde de, Reis gerçek bir kahraman ve efsaneydi. O yüzden Gómara’nın Barbaros biyografisinin, XIX. yüzyıl pozitivist tarihçileri metni tekrar bulana kadar basılmamış olması hiç şaşırtıcı değildir. II. Felipe’nin bildiği yine sıra dışı metinlerden biri de İnebahtı’da ele geçirilen Barbaros Hayrettin’in Türkçe biyografisinin, 1578’de Juan Luis Alzamora tarafından İspanyolcaya çevrilmiş kopyasıdır. Düşman denizcinin, kahraman görüntüsüyle dikkat çektiği bu eser de, diğerleriyle aynı kaderi paylaşmış ve üç asır boyunca sessizliğe mahkûm edilmiştir.²⁶

Her ne kadar bu anlatıların insanlara ulaşmadığı ve *vox-pop*’a –ortak hayatın gerçeğin anlatımına dönüşmesi- doğrudan girmediği düşünülse de ‘gelen gidenlerin’ ağızından dinlenen gerçek sınır hikâyeleri bu yazarların anlattıklarından çok farklı değildi. II. Felipe döneminin baş yapıtları -gerek Mármol, Torres veya

24 Mármol, *Descripción de África*, alıntı Sola, Emilio, *Los que van y vienen...*, s. 21.

25 A.g.e., s.29.

26 Alzamora, Juan Luis, *La vida, y historia de Hayradin, llamado Barbarroja*, Miguel Ángel Bunes ve Emilio Sola tarafından hazırlanmış, Granada Üniversitesi, Granada, 1997.

Sosa/Haedo gibi basılanlar gerekse Suárez, ve Galán gibi basılmamış olanlar-doğrudan ve canlı bilgi anlamında dipsiz kuyu gibidir.²⁷

Alzamora'nın tüm retorik özelliklerden arındırılmış çevirisi, bugün muhtemelen milliyetçilikle suçlayacağımız detaylarıyla, İmparatorluk propagandası yapan, anlam bakımından ihtişamlı metinler olarak durmaktadır. Bu metinde sonradan Müslüman olan Hristiyanların, Osmanlı İmparatorluğu'nda elde ettikleri bugünkü tabirle "profesyonel başarı" ya da "sosyal sınıf atlama" durumuna sıkça yer verilmiştir. Kalabriyalı Kılıç Ali Paşa²⁸ bunların en önemli örneklerinden birini temsil etmektedir. Aslında Sosa gibi klişe yazarların metinlerinde büyük rol oynayan dinden dönenler hakkındaki olumsuz propaganda da buradan kaynaklanmaktadır.

VIII

Gözden geçirmekte olduğumuz İspanyol edebiyatındaki olumsuz Türk imajı genellikle Türk-Berberi ve sonradan Müslüman olanlara atıfta bulunuyordu. Din değiştirip Müslüman olanlar, eski dindaşlarına en kötü muamelede bulunanlar olarak dikkat çekiyordu. Ancak I. Selim, Muhteşem Süleyman, II. Selim ve II. Murad gibi padişahlar dönemindeki saray hikâyeleri de inanılması en güç hikâyelerin başında geliyordu. Öyle ki eşlerinin başını kestiren kral gibi çağdaş İngiliz öyküleri veya her daim kanlı Reform ve diğer din savaşlarını konu eden Alman öykülerinden bile çok daha dikkat çekiciydi. Venedik veya Ragusa yoluyla ama aslında hayali sızmalarla günümüzdeki televizyon dizilerinde ya da sansasyonel medyada olduğu gibi bütün sınır boylarına yayılıyorlar ve *Türkiye Seyahatinde* sıkça görülen 'anlatacak şeyleri olan'²⁹ şahane insan modelini oluşturuyorlardı.

Taht Cinayetleri Hikâyeleri –Muhteşem Süleyman döneminde Mustafa'nın ölümüyle asrın ellinci yıllarının başında başlayan, on yıl sonra Beyazıt'la İran'da tekrarlanan roman dizisi- Saray ve Harem Entrikaları, Güzel Roxana (Hürrem), Sarhoş Selim, Venedikli Sultan, II. Murat'ın Güçlü Annesi veya Cervantes'in Don Kişot'ta bahsettiği, Osmanlı'nın denizlerdeki en büyük otoritesi Kılıç Ali Paşa'nın Hikâyesi gibi o dönemde yazılan hikâyelerin büyük bir kısmı, aynı canlılık ve yoğunlukla İstanbul'daki Venedik balyoslarının mektuplarında veya

27 Altın Çağ edebiyatının en iyisi ve şu zamanlarda en çok uluslararası ilgi uyandırabilecek olanlardır. Mesela *Türkiye Seyahati* son dönemlerde moda oldu, o kadar ki Japon bir doktora öğrencisi bu metni İspanyol şövalyeler, yeniçeriler ve samurayların kodlarının değerlendirilmesinde adeta bir köprü gibi kullanmayı amaçlıyor.

28 Muladi veya dinden dönenlerle ilgili bkz. Bennisar, Bartolomé y Lucille, *Los cristianos de Alá. La fascinante aventura de los renegados*, Ed. Nerea, Madrid, 1989. Ali Paşa nam-ı diğer Kılıç Ali Paşa hakkında "El Calabrés Tiñoso o el mito del corsario muladí" başlıklı bir biyografi hazırladım.

29 *Türkiye Seyahatinde* geçen ifadenin aslı "anlatacak şeylerin olması güzeldir" şeklindedir. S. 126.

İspanyol kralın yine İstanbul’da bulunan casuslarının istihbaratlarında “inkârcıların komplosu”³⁰ adıyla ortaya çıkar.

Bahsi geçen katıksız duyum edebiyatına burada bahsettiğimiz zengin edebi eserlerde rastladığımız gibi, sınırın öte yanında esaretten dönen okuma yazma dahi bilmeyen zavallı bir kölenin anlattıklarını yazıya döken arzuhalcinin metinlerinde de rastlamak mümkündür.

IX

Peki, bütün bu edebi hazine, dev edebiyatın klasik türleri olan tiyatro, öykü ve şiire nasıl yansımıştır? Cervantes ve benzeri birkaç istisnayı saymazsak bunun yüksek edebiyattaki yansıması oldukça zayıf ve gelenekselidir. Her zaman duyum veya sınır edebiyatı ile ilgilenmiş olan Lope de Vega bile öyle görünüyor ki o dünyanın canlılığını ne tiyatrodaki ne de düz yazıda yeterince tasvir etmeyi başaramamıştır. Céspedes y Meneses’e baktığımızda eserlerinde Sosa/Haedo’nun bazı bölümlerine yer vermiş olmasına rağmen edebi açıdan yüksek bir seviye elde edememiştir.³¹ Julia Barella tarafından yayına hazırlanan Antonio de Eslava’nın *Noches de Invierno* (Kış Geceleri) adlı eserinde Muhteşem Süleyman devrinden bir doğu masalına yer verilmiştir.³²

Burada özellikle bahsedilmesi gereken eserlerden biri de kaptan Alonso de Contreras’ın XX. yüzyıla kadar basılmamış ve Ortega y Gasset’in kendisinden övgüyle bahseden bir metin yazdığı pikaresk roman³³ özellikleri taşıyan otobi-yografisidir.³⁴

X

Hem İspanyol edebiyatında hem de klasik Avrupa edebiyatında Türk imajını detaylı bir şekilde yüksek edebiyata taşımayı başaran en önemli isim şüphesiz Cervantes’tir. Bire bir kendi yaşadıkları –33 yaşına kadar İtalya’da geçirdiği yıllar ve Cezayir’deki son beş yılı- onu derinden etkilemiş, dolayısıyla tüm edebi

30 II. Felipe döneminde haber kaynağı olarak kabul edilen *İnkarcıların komplosu’na Los que van y vienen*’de detaylı olarak yer verilmiştir. Aynı şekilde Florencia Devlet Arşivinden elde edilen istihbarat yayınları, Venedik Devlet Arşivinden Venedik Balyoslarının mektupları ve Simancas Arşivlerinden elde edilen İspanyolca yayınlara da yer verilmiştir.

31 Benzeri edebi konularla ilgili Albert Mas ve Georges Camamis’in bahsi geçen eserlerine bakınız.

32 Eslava, Antonio, *Noches de invierno*, yayına hazırlayan Julia Barella, Pamplona, 1986. Bahsi geçen masal ikinci Gecenin V. bölümünde yer almaktadır.

33 Pikaresk roman ilk olarak XVI. yüzyılda yazılan ‘Lazarillo de Tormes’ isimli eserle tam anlamıyla ortaya çıkan roman türüdür. Toplumun aşağı tabakalarındaki dalavereci ancak becerikli ve uyanık bir kahramanın maceralarını işler. (Ç.N.)

34 *Autobiografías de soldados (s. XVI)*, Ediciones Atlas, Biblioteca de Autores Española, Madrid, 1956.

yaşamı boyunca sınır dünyasına sık sık geri dönüşler yapmıştır; bunlara tiyatrodaki *Trato de Argel* (Cezayir Anlaşması), *Los Baños de Argel* (Cezayir Zindanları), *El Gallardo Español* (Yiğit İspanyol) ve *La Gran Sultana* (Büyük Sultan); romanda ise daha önce bahsettiğimiz *El Amante Liberal*, Cezayir'de geçen bölümüyle *La Española Inglesa*, Don Kişot'un ilk bölümünde geçen³⁵ Tutsak Rui de Vezma'nın Uzun Hikâyesi, yine aynı eserin ikinci bölümünde³⁶ moriskoların başrolde oldukları kısımlar ve son olarak Türklerin ve sonradan Müslüman olanların önemli rol oynadıkları Persiles y Sigismundo'daki³⁷ Jadraque Jarife örnek olarak gösterilebilir.

Cervantes ebedi düşman olan Türklerin ana hatlarını, Cezayir'deki esaretten döner dönmez kaleme aldığı ilk tiyatro eseri olan *Trato de Argel*'de çizmiştir. Cezayir Paşası Venedikli Hasan'ın ağzından korsanların reisini, Muladi olsun ya da olmasın, tanımlarken o dönemin şartlarından ve genel durumdan bahsediyor: “Bu anlaşma kazanılan ve kaybedilenlerle ilgilidir”³⁸, yani parçaya adını veren anlaşma esasen köle ticaretinden bahsetmektedir. Tam o noktada Altın Çağ ile ilgili söylevini roman kahramanlarından Aurelio'nun ağzından gerçekleştiriyor. Buna göre adil, ideal, huzurlu, insancıl ve medeni bir toplumun imkânsızlığının nedeni “ötekiler” yani Türklerdir. Ona göre altına olan düşkünlük, savaşların ve insanların esarete düşmelerinin birincil sebebidir. Türk –öteki- fırsat ve ihtiyaçların yönettiği, herkesin “özgürlüğe kavuşabilmek için”³⁹ servet aradığı bir dünyada, korsan gemisinde “kimliği şaibeli”⁴⁰ silahlı adamla karşılaşır, bu öylesine barbar ve alçaktır ki hırsızlık yapar (adaletsiz takas ve hileli alışveriş⁴¹) ve insanları mal gibi alıp satar. Cervantes'in en heyecan verici parlak dönemi, İslam-Hristiyan sınırının kalbindeki esaretten dönüşüne denk gelmektedir. Sonradan Müslüman olanlarla ilgili yaptığı mecazlar o kadar güçlüdür ki daha sonra tarihçiler, Wallerstein'ında⁴² ilerde dikkat çekeceği gibi bundan modern koloni dünyasının akını olarak bahsederler.

XI

Cervantes'in öteki yani Türk'e olan temayülünü, onunla ilgili çizdiği insancıl imajı ve sınırın iki yanındaki ilişkiyi anlayabilmek için bütün eserlerine başvurmak pek mümkün görünmemektedir. Bununla ilgili *El Gallardo Español*'da biri

35 I. parça, XXXIX-XLI. bölüm.

36 II. parça, LXIII. bölüm.

37 Kitap III, XI. bölüm.

38 *Trato...* Sahne IV, bkz. 2382.

39 *Trato...* Sahne IV, bkz. 2250.

40 *Los baños...* Sahne I, bkz. 346.

41 *Trato...* Sahne II, bkz. 1336.

42 Wallerstein, *El moderno sistema mundial*, ed. Siglo XXI, Madrid, 1984.

İspanyol diğeri Müslüman iki askerin vedalaşırken birbirlerine hitapları örnek olarak yeterli olacaktır: İspanyol asker Müslüman olana “Ali, Muhammed’in seni korusun” der, diğeri de ona “İsa’n seninle olsun”⁴³ diyerek cevap verir. Çağdaş Avrupa edebiyatında buna benzer bir şeyi görmek mümkün değildir. Cervantes’in karma evlilik saplantısı da bahsedilmesi gereken başka bir konudur yani Oviedolu Katalina Sultan ile Osmanlı sultanının evliliklerinde olduğu gibi Hristiyan bir erkeğin Müslüman bir kadınla veya Hristiyan bir kadının bir Türk’le evlenmesi konusu. *La Gran Sultana* adlı eserinde, Cervantes’in gerek kahramanlarla ilgili gerekse Osmanlı sarayındaki sahnelerle ilgili doğruluk ve güvenilirlik açısından en zirve noktaya ulaştığı varsayılsa da, aslında bunların kaynağı tamamen duyum edebiyatına dayanır yani Cezayir’de tutsakken dinlediği hikâyelere. Hatta Hristiyan esir sultan karakteri bile buna dâhildir. Cervantes Cezayir’e vardktan çok kısa bir süre sonra Selim ölür ve ömrünün sonuna kadar Osmanlı sarayında gücünü ve etkisini hissettirecek olan Venedikli sultanın oğlu II. Murad tahta çıkar. Mitlerle dolu bu gerçeğe Cervantes’in edebi müdahalesinin neticesi cinsel açıdan değerlendirildiğinde bile eğlenceli bir eser olarak görünür. Günümüzde benzer bir eseri yine Manchalı bir günahkâr olan Pedro Almodóvar’dan başkası kaleme alamaz diye düşünüyorum.

XII

O dönemde İspanyolların hayalindeki Türk imajının edebiyattaki yansımalarına Cervantes insani bir nitelik kazandırmış; verimli sonuçları olan diyalektik bir oyunla kendisini daha iyi anlamak noktasında ışık arayan tarihçiler için bizzat kendisi, eserlerini ışığa dönüştürmüştür. Türklerden bahsederken onların dinsiz, ebedi düşman, zalim ve şehvet düşkünü korsan, kibar haremağası oluşlarına, harem hayatı ve cafcacılı saray eğlencelerine vurgu yaparken diğer yandan Osmanlı’daki imparatorluk sisteminin işleyişini, Katolik monarşisi ile olan benzerliklerini, hızlı ve etkili bir şekilde adalet sağlayan kadıları, ekonomik ve ticari alışkanlıklarla sonradan Müslüman olanların eski dindaşlarıyla olan devamlı ticari alışverişlerini de görmezden gelmemiştir. *La Gran Sultana*’da Türk sultana bir “İspanyol Osmanlı”⁴⁴ varisi verecek olan dört aylık hamile Asturialı kadın ile bir nevi satır arası mesaj vermektedir: Akdeniz’in endemik sorunu ancak yatakta çözülür.

XIII

Ancak Cervantes’in eserleri sınır meselesi de dâhil olmak üzere kendi içinde o kadar geniş ve zengin bir edebi evren oluşturuyor ki, hepsini bu kısa çalışmaya sığdırmak imkânsızdır. Bahsi geçen evrende, Cervantes’in Don Kişot dışındaki eserlerine giderek daha fazla önem verilmektedir. Özellikle ölümünden dört gün

43 El Gallardo... Sahne I, bkz. 475-476.

44 *La Gran Sultana*, Sahne II, bkz. 1217.

önce bitirdiği eseri *Persiles*'te kendisi de bıraktığı mirasın bilincindedir ve hikâyelerinin eksik kalan parçaları tamamlandığında söylenmesi gerektiğini bildiği ama o dönemde söyleyemediği gerçekler, gelecekte gün yüzüne çıkacaktır. O nedenle uluslararası Cervantesçi araştırmacılar arasında en çok ilgiyi bu son kitabının görmesi şaşırtıcı değildir.⁴⁵

Cervantes bu karmaşık duyum edebiyatında doruk noktaya varmıştır. Ayrıca edebi yaratıcılığın doğruluğu için kaygılanması da onun bu durumun bilincinde olduğunu göstermektedir. Siyasal ve dini güçlerin gizli bilgi olarak saklayıp sessizliğe mahkûm ettikleri duyum edebiyatının edebi parçalarının kaderini değiştirmeye çalışan Cervantes, ötekinin ve sınırın öte yanındakinin dünyasını gerçekçi bir şekilde romana ve tiyatroya yansıtarak herkese bir bakıma uyarıda bulunmuştur.

XIII

Türk ve sonradan Müslüman olan inkârcı figürlerini yüksek İspanyol edebiyatının alt türlerinden olan pikaresk romanlarda görmekte mümkündür. Cervantes kadar derin ve geniş olarak ele almasalar da Mateo Alemán⁴⁶ *Lazarillo de Tormes*⁴⁷ ve *Guzmán de Alfarache* adlı eserlerinde, Vicente Espinel ise *Marcos de Obregón*⁴⁸ adlı eserinde bu konuyu işlemişlerdir. Lazarillo'nun babası Berbería'da⁴⁹ dinsizlere karşı savaşırken –tıpkı Barcelona macerasının sonuna doğru Don Kişot'un yapmak istediği gibi-, Guzmán de Alfarache'nin babası da hayatının en önemli olaylarını Berbería'da yaşamıştır. Sonradan Müslüman olmuş bir inkârcı olarak borçları yüzünden Sevilla'dan kaçmış, orada zengin berberi bir kadın ile nikâhlanmış, daha sonra kadının servetini çalarak Sevilla'ya geri dönmüştür.

Pikaresk edebiyat, herkesin Servet tanrıçasının ardından koştuğu bir dünyada, hayatta kalma edebiyatı veya kendi kendine geçimini sağlama sanatı olarak da tanımlanabilir. Bu açıdan bakıldığında iki fakir İspanyol gencin köylerinden çıkıp ilk işlerini aramak için Sevilla'ya gidişlerini hikâyeye eden Cervantes'in *Rinconete y Cortadillo* adlı eserini anlamak daha kolay olabilir. Bu bağlamda, hayatta kalmak için din değiştirenlerin durumu aslında bir bakıma sosyal sınıf atlamak için dinden yararlanmaktır.

45 Bkz. Nerlich, Michael, *El Persiles descodificado o la Divina Comedia de Cervantes*, Ed. Hiperrión, Madrid, 2005.

46 1599 yılında ilk baskısı yayımlanan kitabın daha sonra bir çok baskıları yayımlanmıştır.

47 1554 yılında ilk baskısı yayımlanan kitabın daha sonra birçok baskıları yayımlanmıştır. İlk bölümle ilgili mevcut yazım: Sola, Emilio, *Un Mediterráneo de piratas: corsarios, renegados y cautivos*, Ed. Tecnos, Madrid, 1988, s. 284.

48 Vicente Espinel'in *La vida de Marcos de Obregón* adlı eseri iki cilt halinde yayımlanmıştır. Ed. Espasa, Madrid, 1970.

49 XVI-XIX. yüzyılları arasında Avrupalıların Fas kıyılarından bahsederken kullandıkları terim. (Ç.N.)

Vicente Espinel *Marcos de Obregón* adlı eserinin başkahramanı Marcos'un Cezayir'de bulunduğu bölümde İslam-Hristiyan sınırında meydana gelen olayları gerçeğe uygun olarak ifade edilmesi noktasında, Cervantes seviyesine ulaşan tek isimdir. Ve bunu Cezayir'e gemi sahibi olarak yerleşmiş Valencialı Morisko karakteriyle gerçekleştirir. Marcos'un efendisi, İspanya'da geleneksel Hristiyan bir aileye mensup iken, eski Hristiyanların sınıf ayrımcılığına daha fazla tahammül edemediği için eşinin ve kızının vatanını bırakıp gitmemesi için bütün direnmelerine rağmen bunu onur meselesi olarak görür ve Müslüman olur. Cezayir'de vatanına özlem duysa da yüksek mevkilere gelir ve toplum tarafından zengin bir gemici olarak kabul görür. Morisko kökenli Muladi, Marcos'a kızıyla evlenmesini teklif eder, ancak genç köle bu teklifi kabul etmeyince onu Mallorca sahilinde serbest bırakır. Burada yine sınır dünyasındaki insani tavra vurgu vardır.

***

Altın Çağ'da halk arasında Türk ve Türk-Berberi dünyasıyla ilgili bugünkünden daha yakın bir algı olduğunu söylemek mümkündür ve her ne kadar Hristiyan dünyasında Türklere karşı yapılan resmi propaganda olumsuz etki uyandırsa da bir yandan da onlara karşı bir cazibe meydana getirmiştir. Aksi takdirde kaynaklarda sık sık rastladığımız sonradan Müslüman olanları, muladi ve inkârcıları (özellikle İtalyanlar) açıklamak mümkün olmazdı. Cervantes'e göre bunlar vadedilen sonsuz hayatta ruhlarını tehlikeye atma pahasına "bu dünyada özgürlüklerine kavuşmak isteyen" kişilerdir. İstanbul'daki Venedik balyosları, XVI. yüzyılın seksenli yıllarında çoğu zaman bizzat babaları tarafından kamarot veya talebe olarak Doğu'ya gönderilen çocukların kolaylıkla din değiştirmeleri karşısında teyakkuza geçmişlerdir.⁵⁰ Tunus'ta esir hayatı yaşamış olan Jerónimo Gracián de la Madre de Dios da,⁵¹ tıpkı diğer kilise mensupları gibi, cinsel cazibe (çok evlilik ve en aşağılık cinsel arzular konusundaki özgürlük) ve yaşam şartlarını iyileştirmek ya da sosyal sınıf atlamak için esirlerin yarısından fazlasının Müslüman olmalarından yakınıyordu.

XVIII. yüzyılda klasik sınır dünyası silinmeye başladığında hala İspanyolların kontrolünde bulunan Oran vilayetinde kaleyi koruyan askerlerin daha iyi yaşam şartları elde etmek için Türk topraklarına kaçtıkları görülür. Daha o zaman, Peter Burke⁵² ve Mijail Bajtin'in⁵³ deyimiyle, "kült ve popüler kültür ayrısı

50 Baylo Gio Francesco Moresini'in mektubundan (Venedik Devlet Arşivi, Dispacci Embasciatori, Constantinopoli, sıra 17-18, 1583).

51 Esaret günlüklerinin bir kısmı Luis Rosales tarafından basılmıştır. *Crónica de cautiverio*, Ed. Fe, Madrid, 1942. Miguel A. De Bunes tarafından mevcut baskı güncellenmiştir (Ed. Renacimiento, Sevilla, 2007).

52 Bkz. Burke, Peter, *La cultura popular en la Europa moderna*, Ed. Alianza, Madrid, 1991.

53 Bkz. Bajtin, Mijail, *La cultura popular en la Edad Media y el Renacimiento: el contexto de Francois Rabelais*, Ed. Alianza, Madrid, 1998.

mı” ortaya çıkmıştır. Tabii bu arada Akdeniz İslam-Hristiyan sınırında bugünkü karşılıklı bilgisizlikten kaynaklanan dramatik uçurumun temelleri de atılmaya başlanmıştı.

Son olarak imparatorluklar arasındaki çekişmelerle ilgili gerçekleri, modern ekonomik şirketlerin temelini, esaret ve sürgünleri ve öteki hakkındaki çarpık anlayışın nereden geldiğini anlayabilmek için bunu görsel-işitsel hale getirmeyi denemek gereklidir. Bunun sonucunda, tüm katılığıyla modernitenin birçok şaşırıtıcı özelliği karşımıza çıkacaktır, özellikle bu sosyal sınıf arayışında Cervantes’in *La Gran Sultana*’da yaptığı gibi eğlenceli bir sonla bitirmek için diyebiliriz ki günümüz gençliğinin sınır ötesindeki özgürlüğü; cinsellik, uyuşturucu ve *rockan-roll* çerçevesinde karikatürize edilebilir.

Kaynakça

Alzamora, Juan Luis, *La vida, y historia de Hayraddin, llamado Barbarroja*, por Miguel Ángel Bunes y Emilio Sola, Universidad de Granada, 1997.

Arnoldson, Sverker, *La leyenda Negra. Estudio Sobre sus Origenes*, Goteborg, Elander, 1970.

Bajtin, Majjal, *La cultura popular en la Edad Media y el Renacimiento: el contexto de Francois Rabelais*, Madrid, ed. Alianza, 1998.

Barrantes Maldonado, Pedro, *Diálogo entre Pedro Barrantes Maldonado y un caballero extranjero...*, Alcalá de Henares, Renacimiento, 1566.

Bunes Ibarra, Miguél Ángel de, “La imagen de los musulmanes y del Norte de África en la España de los siglos XVI y XVII. Los caracteres de una hostilidad”, CSIC, Madrid, 1989.

Carrasco Urgoiti, María Soledad, “El moro de Granada en la literatura”, *Revista de Occidente*, Madrid, 1956.

Cervantes, Miguel de, *Obras Completas*, Madrid, edic. Castalia, 1999.

Díaz Noci, Javier, *El nacimiento del periodismo vasco. Gacetas donostierras de los siglos XVII y XVIII*, San Sebastián, Sociedad de Estudios Vascos, 2003.

Eslava, Antonio, *Noches de invierno*, por Julia Barella, Pamplona, 1986.

Étienvre, J. P., “Entre relación y carta: los avisos”, *Actas del I Coloquio internacional sobre las relaciones de sucesos en España (1500-1750)*, Alcalá de Henares, SIERS, 1996.

Fernández Lanza, Fernando, “La crónica de los Turcos, de Antonio Herrera y Tordesillas, fuente inédita del mundo hispanoturco en el siglo XVI”, en España y Turquía, del enfrentamiento al análisis mutuo, *Actas del I Encuentro de historia hispano-turca*, Estambul, Ed. Isis, 2003.

Galán, Diego, *Cautiverio y trabajos*, Madrid, Sociedad de Bibliófilos españoles, 1913.

García Salinero, Fernando, *Viaje de Turquía*, Madrid, Ed. Cátedra, 1986.

Giovio, Paulo, *Comentario de las cosas de los turcos*, Barcelona, Lib. Carlos Amorós, 1543.

Ibáñez, Jesús, *A contracorriente*, Madrid, Ed. Fundamentos, 1997.

Haedo, Diego de, *Topographia e historia general de Argel*, 3 cilt, Madrid, Sociedad de Bibliófilos españoles, 1927.

Kumrular, Özlem, *El duelo entre Carlos y Solimán el Magnífico (1520-1535)*, Estambul, Ed. Isis, 2005.

Mármol Carvajal, Luis, *Descripción general de África*, 2 cilt, Madrid, CSIC, 1953.

Martorell, Joanot-Galba, Martí Joan de, *El Tirant lo Blanc*, Madrid, Alianza Editorial, 2005.

Mas, Albert, *Le Turcs dans la littérature espagnole de Siécle d'Or*, 2 cilt, Paris, Centre de Recherches Hispaniques, 1967.

Micó, José María, *Orlando Furioso. Ludovico Ariosto*, Madrid, Ediciones Espasa, 2005.

Navarro Bonilla, Diego, *Los archivos del espionaje. Información, razón de estado y servicios de inteligencia en la monarquía hispánica*, Salamanca, Ed. Caja Duero, 2004.

Sola, Emilio, "Cervantes y el islam. Sin la luz de la fe", Madrid, Anuario del Instituto Cervantes, 2004.

_____, *Los que van y vienen. Información y fronteras en el Mediterráneo clásico del siglo XVI*, Alcalá, Alcalá Üniversitesi Yayınları, 2005.

_____, *Un mediterráneo de piratas: corsarios, renegados y cautivos*, Madrid, Ed. Tecnos, 1988.

Torres, Diego de, *Relación del origen y suceso de los Xarifes*, Madrid, Ediciones Siglo XXI, 1980.

Wallerstein, Immanuel, *El moderno sistema mundial*, Madrid, Ed. Siglo XXI, 1984.